

KS. PAWEŁ PAŁKA

POSIEDZENIA KATEDRALNEJ KAPITUŁY CHEŁMSKIEJ
OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO
W ŚWIETLE MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH

Katedralna kapituła chełmska obrządku łacińskiego, powołana do życia w pierwszej połowie XV w., odgrywała dość znaczną rolę w życiu religijnym diecezji chełmskiej. Uposażona mocą przywileju króla Władysława Jagiełły, wydanego w Borzysławicach w wigilię św. Małgorzaty 12 VII 1429 r., przez długi okres czasu liczyła tylko 2 prałatów (prepozyt, dziekan) i 10 kanoników¹. Dopiero bowiem w latach 1638—1703, a więc już po przeniesieniu jej siedziby z Chełma do Krasnegostawu², erygowano w niej 5 nowych prałatur (archidiakona, kustosza, scholastyka, kantora, zwanego prymiceriuszem, kanclerza)³ oraz 2 dalsze kanonikaty (fundi Brocciani i fundi Blinoviani)⁴. Odtąd liczba 7 prałatur i 12 kanonii utrzymała się do końca istnienia tej kapituły, tj. do czasu zniesienia diecezji chełmskiej przez Piusa VII bullą *Quaemadmodum Romanorum Pontificum*, wydaną 9 X 1805 r.⁵, a wprowadzoną w życie dopiero 20 X 1807 r.⁶. Od tej ostatniej daty kapituła chełmska przyjmuje miano lubelskiej⁷, mimo iż dopiero w 1826 r. siedziba jej przeniesiona została do Lublina⁸.

¹ Taką liczbę prałatów i kanoników przewidywał wspomniany przywilej królewski. Opublikował go Ks. P. Kałwa w „Kwartalniku Historycznym”, XLVII (1933) 73—77 (*Przywilej fundacyjny Władysława Jagiełły dla kapituły chełmskiej z 1429 r.*).

² Por. Ks. P. Pałka, *Powstanie katedralnej kapituły obrządku łacińskiego w Chełmie i przeniesienie jej do Krasnegostawu*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, XVII (1970) z. 5, s. 15—26.

³ Wymienia je *Liber Capituli Cathedralis Chelmensis continens erectiones Praelaturarum Capituli et Canonorum novorum*. AKBL, sygn. 9.

⁴ Tamże, fol. 38.

⁵ Tekst bulli podaje *Catalogus Universi Cleri saecularis et regularis Dioecesis Lublinensis*. An. Dni 1875, Lublini 1875, s. V—XXV.

⁶ Tamże.

⁷ Ks. P. Pałka, art. cyt., s. 26.

⁸ Tamże.

Prawie czterowiekowa działalność tej kapituły nie doczekała się dotąd całościowego opracowania. W poniższych wywodach omówione zostaną jedynie posiedzenia kapituły chełmskiej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na ich rodzaj, czas i miejsce ich odbywania oraz rodzaj spraw na nich załatwianych. Wywody te oparte zostaną na materiale źródłowym dotąd niepublikowanym, znajdującym się głównie w Archiwum Kurii Biskupiej Lubelskiej. Są to przede wszystkim protokoły posiedzeń kapitulnych z lat 1634—1807⁹, dekrety reformacyjne biskupów chełmskich¹⁰ oraz statuty kapitulne biskupa Wojciecha Sobieiuskiego z 1572 r.¹¹.

1. Rodzaje posiedzeń kapitulnych i czas ich zwoływania. Odbywanie posiedzeń kapitulnych ściśle związane jest z życiem i działalnością samej kapituły. Nic też dziwnego, że znają je najstarsze reguły normujące życie kapituł¹². Z biegiem czasu posiedzenia te ulegały jedynie pewnemu zróżnicowaniu, tak ze względu na czas ich odbywania, jak i przysługujące im uprawnienia. W najstarszych kapitułach polskich, powstałych w średniowieczu, pierwotnie odbywały się one zwykle co tydzień¹³, później jednak, na skutek częstej kumulacji beneficjów i płynącej stąd trudności częstszego zbierania się na narady, stały się zjawiskiem znacznie rzadszym lub utraciły swój pierwotny charakter¹⁴.

Z powodu braku materiału źródłowego trudno dziś ustalić, czy w po-

⁹ Zachowane protokoły, ujęte w 6 ksiąg oprawnych w skórę, oznaczone są sygnaturami: 1, 2, 3, 4, 5, 6. Na pierwszej karcie poszczególnej księgi lub na jej okładce zamieszczone są późniejsze niejednolite napisy w języku łacińskim lub polskim, a mianowicie: 1. *Acta Actorum Rndmi Capituli Cathedralis Chelmensis (1634—1658)*, 2. *Protokół Aktów Kapitulnych (1658—1672)*, 3. *Protokół Actorum Capituli (1672—1702)*, 4. *Protokół Aktów Kapitulnych (1702—1752)*, 5. *Protokół Actorum Capituli (1752—1782)*, 6. *Protokół szósty Actorum Capituli (1782—1837)*. Dla zachowania jednolitości w cytowaniu poszczególnych ksiąg oznaczane one będą przez *Acta Actorum Capituli Chelmensis* z podaniem odpowiedniego numeru sygnatury (w skrócie: *Acta Act. Cap. Chelm.*).

¹⁰ Chodzi tu o niektóre dekrety reformacyjne biskupów chełmskich wydane z okazji wizytacji kościoła katedralnego w Krasnymstawie.

¹¹ *Statuta Capituli Ecclesiae Cathedralis Chelmensis per Reverendissimum in Christo Patrem et Dominum D. Albertum Sobieiuski a Staroirzeby Dei Gratia Episcopum Ejusdem Ecclesiae ac Venerabile Capitulum pro Festo trium Regum in Capitulo Generali Congregatum ex Veteribus Statutis et consuetudinibus, meliori deliberatione et Consilio maturiore perpetuis temporibus duratura, correcta, collecta et condita feliciter incipiunt. Anno Domini Millesimo quingentesimo Septuagesimo Secundo Die Septima Januarii. Tekst powyższych statutów jest uwierzytelnioną kopią, dokonaną przez sekretarza Katedralnej Kapituły Lubelskiej dnia 21.VII.1833 r.*

¹² Por. S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912, s. 158.

¹³ Tamże, s. 161.

¹⁴ Tamże, s. 168.

czątkach istnienia kapituły chełmskiej były praktykowane posiedzenia tygodniowe. Statuty kapitulne z XVI wieku nic o nich nie wspominają, a zachowane protokoły późniejszych posiedzeń kapituły wykazują, iż roczna liczba tych posiedzeń tylko w wyjątkowych wypadkach dosięgała liczby jedenastu¹⁵. Wśród tych posiedzeń da się wyróżnić dwa ich rodzaje zwane wprost kapitułami: posiedzenia generalne (*capitula generalia*) i posiedzenia partykularne (*capitula particularia*)¹⁶. Pierwsze z nich odbywały się w ściśle z góry określonych terminach i z zasady miały gromadzić wszystkich członków kapituły¹⁷. Posiedzenia partykularne odbywały się tu częściej i miały za cel załatwianie spraw mniejszej wagi¹⁸. Niekiedy zwoływane były też z racji jakiejś nagłej potrzeby lub dla dokonania tylko jednego aktu, np. wyboru lub wprowadzenia w urządowanie nowego biskupa. Te ostatnie posiedzenia w protokołach kapitulnych określane są też mianem specjalnych lub nadzwyczajnych (*specialia, extraordinaria*)¹⁹. W oparciu o zachowane protokoły można stwierdzić, iż liczba roczna posiedzeń partykularnych nigdy nie dosięgała dziesięciu, a w niektórych latach brak jest w ogóle jakichkolwiek śladów odbycia się takich posiedzeń. Godnym podkreślenia jest to, iż biskup Żegocki w swym dekrete reformacyjnym z 1671 r. zwoływanie posiedzeń partykularnych uzależnił od wyraźnego zezwolenia biskupa²⁰.

Gdy chodzi o czas zwoływania posiedzeń generalnych to ulegał on również pewnym zmianom. Już z wymienianych statutów kapitulnych, ustalających w 1572 r. termin zwoływania posiedzeń generalnych na uroczystość Oczyszczenia N.M.P. (*Purificatio B.M.V.*), dowiadujemy się, że uprzednio takie posiedzenia odbywały się na uroczystość św. Agnieszki, lecz i one niekiedy przenoszone były na IV niedzielę adwentu²¹. Pod-

¹⁵ Tak było np. w roku 1642. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 63—76v.

¹⁶ We wszystkich protokołach posiedzeń kapitulnych rozróżnienie to jest zaznaczane.

¹⁷ Świadczą o tym stosowane sankcje za opuszczenie tych posiedzeń.

¹⁸ W kapitule chełmskiej posiedzenia generalne odbywały się najwyżej dwa razy w roku.

¹⁹ Tak na przykład nazywane są posiedzenia odbyte: w 1657 r. w Zamościu w piątek po uroczystości św. Jana Chrzciciela celem dokonania wyboru administratora diecezji po śmierci biskupa Stanisława Pstrokońskiego; 11.X.1790 r. w Krasnymstawie dla dokonania wyboru takiegoż administratora po śmierci biskupa chełmsko-lubelskiego Macieja Garnysza. *AKBL. Acta Act. Cap. Shelm.*, Nr. 1, fol. 193; Nr. 6, fol. 75 v.

²⁰ *AKBL. Acta Visitationis Dioecesis Chelmensis 1670—1672*, Nr. 151, fol. 276—277.

²¹ *Constitutio I-ma. De tempore et die Generalis Capituli Chelmensis.*: *Revocato et cassato superiorum temporum more et consuetudine de celebrando pro Festo S. Agnetis primum ac deinde per aliam translationem, ut tamen necessitas exposce sat pro Dominica quarta Adventus Gnrlı Capitulo Dni Praelati et Canonici*

kreślić przy tym należy, że nie jest rzeczą pewną, czy zwoływanie posiedzeń generalnych na uroczystość św. Agnieszki sięgało początków samej kapituły, czy też było wprowadzone nieco później. Tak samo trudno dziś ustalić, dlaczego posiedzenie w święto Trzech Króli, na którym w roku 1572 przyjęte zostały statuty kapitulne, określone zostało mianem generalnego. Nie wydaje się bowiem rzeczą pewną, aby w tym okresie stałe posiedzenia generalne odbywały się w tę uroczystość²². Możliwą jest rzeczą, iż nadano mu to miano jedynie ze względu na wyjątkowo doniosłą rolę, jaką miało spełnić przy należytym zorganizowaniu życia kapitulnego. Być może było ono na ten raz przeniesione z innego dnia, przeznaczonego na odbywanie posiedzeń generalnych²³. Nie wiadomo również, jak długo postanowienie o zwoływaniu posiedzeń generalnych na uroczystość Oczyszczenia N.M.P. w praktyce było przestrzegane. Brak jest bowiem odpowiednich materiałów źródłowych do stwierdzenia tego. Jedyną pewną rzeczą jest, że w 1634 roku generalnym posiedzeniem nazwano posiedzenie noworoczne (*Circumcisionis, Novi Anni*)²⁴.

Z czasem w kapitule chełmskiej wprowadzono zwyczaj zwoływania dwóch posiedzeń generalnych w ciągu roku. Stało się to zapewne w roku 1644, gdyż dopiero protokoły posiedzeń kapitulnych z tego czasu tym mianem określają zarówno posiedzenie noworoczne, jak i zielonoświątkowe (*Pentecostes*)²⁵. Chociaż od tego czasu przyjął się tu zwyczaj odbywania każdego roku dwóch posiedzeń generalnych, to jednak termin ich zwoływania ulegał jeszcze dalszym zmianom. Już bowiem w roku 1664 posiedzenie zielonoświątkowe zostało zastąpione zwoływanym na uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego (*Ascensionis*)²⁶, a po pięćdziesięciu

Chelmenses statuerunt, et unanimiter decreverunt et certis et necessariis praegnantibusque causis cum assensu et confirmatione Rndmi Dni Loci Ordinarii supra memorati et singulis annis pro Festo Purificationis B. V. Mariae solenniter et pro laudabili more per Praelatos et Canonicos Capitulum Generale celebretur cui omnes adesse tenebuntur sub poena quatuor Marcarum ex fundo detrahendarum, nisi forte legitima causa, de qua esset Notaria fides, praeventi fuerint, vel nisi a Dnis Fratribus sic se absentandi licentiam ac facultatem habuerint.

²² O tym statuty kapitulne nic nie wspominają.

²³ W protokołach późniejszych posiedzeń kapitulnych mamy przykłady takiego przesuwania terminów posiedzeń generalnych, i tak posiedzenia generalne z uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego przeniesiono: w 1678 r. na poniedziałek po Zielonych Świątkach, w 1697 r. na św. Jakuba Apostoła, a w 1701 r. na 24 lipca. *AKBL. Acta Act. Cap. Chelm.* Nr. 3, fol. 60, 241, 275.

²⁴ *AKBL. Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 6.

²⁵ Wprawdzie w latach 1639 i 1642 protokoły kapitulne wspominają o posiedzeniach odbywanych na Zielone Świątki, lecz z racji mało czytelnych protokołów trudno stwierdzić, czy były to już posiedzenia generalne. *AKBL. Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 31, 43, 71.

²⁶ Stało się to na zalecenie biskupa Tomasza Leżeńskiego. Odnośna uchwała kapituły zapadła na noworocznym posiedzeniu generalnym 1644 r. W tym też roku

latach (1715 r.) i to ostatnie zostało przesunięte na uroczystość Rozesłania Świętych Apostołów (*Divisio SS. Apostolorum*)²⁷. W tymże prawie czasie i posiedzenie noworoczne utraciło swój dotychczasowy charakter. W roku bowiem 1716 zastąpiono je posiedzeniem generalnym zwoływanym na uroczystość Trzech Króli (*Epiphaniae, Trium Reguum*)²⁸. Wreszcie od roku 1771 w miejsce tego ostatniego zaczęto odbywać posiedzenia generalne na uroczystość Oczyszczenia N.M.P. (*Purificatio Beatae Virginis Mariae*)²⁹, przywracając w ten sposób dawny termin zwoływania posiedzeń generalnych, przewidziany w statutach kapitulnych z 1572 r. Odtąd już do końca istnienia kapituły chełmskiej pierwsze jej doroczne zebranie generalne było zwoływane na 2 lutego, a drugie na 15 lipca (*Divisio SS. Apostolorum*)³⁰. Te terminy posiedzeń generalnych przyjęła również katedralna kapituła lubelska i do ostatnich czasów wiernie je przestrzegała³¹.

Zwoływanie posiedzeń kapitulnych należało do prepozyta kapitulnego³². On też na nich przewodniczył i w imieniu całej kapituły składał

posiedzenie kapitulne odbyte na uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego nosi już miano generalnego. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 2, fol. 34—36v.

²⁷ Już w r. 1715 posiedzenie odbyte na tę uroczystość nazwane jest generalnym z mocy uchwały kapitulnej zapadłej w tym roku na uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 4, fol. 53.

²⁸ Odnośna uchwała kapituły zapadła w tym względzie na posiedzeniu generalnym przeniesionym z Nowego Roku na niedzielę Męki Pańskiej 1716 r. W roku następnym posiedzenie na Trzech Króli figuruje w protokołach kapitulnych już jako generalne. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 4, fol. 55, 59.

²⁹ Uchwała kapituły zapadła w tej sprawie na posiedzeniu generalnym Trzech Króli w 1771 r. stanowi: „V. Capitulum attenta maiori commoditate Capli Gnalis pro Festo Purificationis Beatae V. Mariae congregandi, conformando se antiquis Statutis Capitularibus, et inhaerendo consensui Illmi Dni Loci Ordinarii Decreto Reformationis expresso Caplum Gnale ex Festo SS. Trium Regum in Festum supra scriptum transfert, altero Caplo Grnli in Festum Divisionis SS. Apostolorum incidente et determinato in sua conservatione conservato”. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 5, fol. 120.

³⁰ Protokoły kapitulne z ostatnich lat istnienia kapituły chełmskiej oba te posiedzenia określają mianem generalnych. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 6, fol. 154—158v.

³¹ *Statuta Venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Lublinensis*, zatwierdzone w 1918 r. przez biskupa Lubelskiego Mariana Fulmana, o czasie odbywania posiedzeń generalnych stanowią: „Capitulum Generale ordinarium bis quolibet anno et quidem immediate post festa Purificationis B. V. Mariae et Divisionis Apostolorum (die 15 iulii) celebrabitur; Capitulum vero Generale extraordinarium toties quoties opus fuerit communi consilio res graves et causas arduas pertractare et de iis decisionem Capitularem ferre”.

³² Przysługiwało mu to z urzędu jako pierwszej godności w kapitule. Świadczy też o tym protokół kapitulny z posiedzenia odbytego w 1663 r. w słowach: „Convocandorum Capitulorum autoritas penes Praepositum Capituli manet”. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 2, fol. 31.

zwykle swój podpis na protokołach odbytych posiedzeń³³. Ta ostatnia jednak formalność nie zawsze w praktyce pilnie była przestrzegana, stąd też wiele protokołów pozbawionych jest tego podpisu. O dopilnowanie tej formalności dbali zwłaszcza tacy prepozyci i biskupi sufragani diecezji chełmskiej, jak: Abraham Słodkowski³⁴, Mikołaj Swirski³⁵, Jan Konstanty Woźuczynski³⁶, Jan Dłużewski³⁷. Gdy prepozytura kapitulna wakowała lub prepozyt był przeszkodzony, wówczas zwoływanie posiedzeń kapitulnych i przewodniczenie na nich przypadało w udziale innemu prałatowi, z zachowaniem precedencji przyjętej w tej kapitule³⁸. Protokoły posiedzeń kapitulnych wykazują bowiem, że w latach 1634—1807 dość znaczna liczba posiedzeń kapitulnych odbyła się pod przewodnictwem dziekana³⁹, a w niektórych wypadkach także pod przewodnictwem archidiacona⁴⁰, kustosza⁴¹, kantora⁴², a nawet kanclerza⁴³. Zawsze jednak podpisujący protokół był godnością najstarszym z obecnych prałatów.

2. Czas trwania posiedzeń kapitulnych i przedmiot ich obrad. Dokładne ustalenie czasu trwania poszczególnych posiedzeń kapitulnych natrafia na duże trudności. Nie tylko bowiem nie ustalają tego znane statuty i uchwały kapitulne, lecz również i same

³³ Nie zawsze formalność ta była tu przestrzegana. W zachowanych protokołach z lat 1634—1807 tylko raz podpisani są wszyscy uczestnicy posiedzenia generalnego odbytego w Krasnymstawie na uroczystość Rozesłania Apostołów w 1789 r. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 6, fol. 68.

³⁴ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 57v, 58, 51, 61v, 65, 70v, 73, 77v, 89.

³⁵ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1; fol. 146v—194; Nr. 2, fol. 5, 6, 9, 12, 13, 20, 39v, 43, 49, 50, 51, 54v, 69, 97; Nr. 3, fol. 5.

³⁶ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 3, fol. 69, 72, 89v, 93v, 111v.

³⁷ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 3, fol. 231, 236, 245v.

³⁸ Podpisujący protokół posiedzenia zawsze był godnością najstarszy z grona obecnych na zebraniu kapitulnym.

³⁹ Przewodniczyli na nich dziekani: Krzysztof Bąkowski, Jan-Konstanty Woźuczynski, Mikołaj Rogowski, Franciszek Wybranowski, Jan Dłużewski i Grzegorz Wydźga. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 55v, 56, 80, 81, 92, 96v, 99, 100v, 102, 108v, 116, 117v, 121, 122, 126, 127, 134v, 141, 157v; Nr. 3, fol. 21v, 24v, 48v, 51v, 54, 55, 58, 138, 151, 156, 161, 209, 213, 216v, 221, 224; Nr. 6, fol. 1, 9, 54, 69.

⁴⁰ Odnosi się to zwłaszcza do Melchiora Kochnowskiego. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 6, fol. 4v, 10v, 12v.

⁴¹ Posiedzeniu na uroczystość Oczyszczenia N.M.P. w 1653 i 1659 r. przewodniczył kustosz Walenty Turobojski (AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 172; Nr. 2, fol. 8v), a w 1807 r. w posiedzeniu generalnym Rozesłania Apostołów kustosz Jan Lenczewski (AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 6, fol. 158).

⁴² Posiedzeniu generalnemu na Oczyszczenie N.M.P. w 1807 r. przewodniczył kantor (primicerjusz) Franciszek de Grady. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 6, fol. 157v.

⁴³ Posiedzeniu nadzwyczajnemu odbytemu 21.III.1791 r. przewodniczył kanclerz Wawrzyniec Złoba Czerczycki. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 6, fol. 86.

protokoły tych posiedzeń wyraźnie na ten temat się nie wypowiadają. Te ostatnie bowiem ograniczają się tylko do podania dnia rozpoczęcia obrad kapitulnych, pomijając z zasady wskazanie daty ich zakończenia.

W oparciu o protokoły posiedzeń kapitulnych da się jednak ustalić, iż tylko czas trwania niektórych posiedzeń ograniczał się do jednego dnia. Dotyczy to przede wszystkim wyżej wspomnianych posiedzeń specjalnych, zwoływanych dla dokonania tylko jednego aktu prawnego⁴⁴. Tak często bywało z posiedzeniami partykularnymi zwoływanymi kilkakrotnie w roku⁴⁵. Te ostatnie niekiedy jednak przeciągały się do dwóch i więcej dni⁴⁶.

Posiedzenia generalne z zasady trwały znacznie dłużej. Potwierdzają to luźne uwagi w protokołach niektórych posiedzeń generalnych, określające czas przybycia na obrady poszczególnych członków kapituły lub też — co zresztą ma miejsce tylko w kilku wypadkach — podające wykaz spraw omówionych w poszczególnych dniach obrad. Na podstawie tych danych dowiadujemy się, że na sesji generalnej noworocznej w 1644 r. porządek obrad został wyczerpany w ciągu 8 dni⁴⁷, a w 1648 r. nie w krótszym terminie jak dni sześciu⁴⁸. W latach 1647⁴⁹, 1650⁵⁰ i 1657⁵¹ posiedzenia noworoczne musiały trwać dłużej niż 5 dni, gdyż dopiero z takim opóźnieniem zjawili się na obrady niektórzy prałaci i kanonicy. Wreszcie z protokołu posiedzenia generalnego w święto Trzech Króli odbytego w 1717 r. dowiadujemy się, że trwało ono jeszcze 18 stycznia, a więc dwunastego dnia od jego rozpoczęcia⁵². Statuty kapitulne, jak wyżej było zaznaczone, nie ustalają wprawdzie długości trwania poszczególnych po-

⁴⁴ Tak było na przykład przy wyborze administratora diecezji po śmierci biskupa Stanisława Pstrokońskiego 1657 r. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 193.

⁴⁵ Przemawia za tym mały zakres spraw omawianych na tych posiedzeniach.

⁴⁶ Za samowolne opuszczenie posiedzenia partykularnego w drugim dniu obrad kanonik Orłowski został ukarany grzywną 2 marek i uznany za nieobecnego na tym zebraniu kapitulnym. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 166.

⁴⁷ Z zachowanych protokołów sesji kapitulnych jest jedynym, który dokładnie referuje treść omawianych spraw ze wskazaniem kolejnego dnia obrad. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 92v—96v.

⁴⁸ Odnośny protokół podaje materiał będący przedmiotem obrad w szóstym dniu posiedzenia kapitulnego. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 135—136v.

⁴⁹ O spóźnionym przybyciu na obrady kapitulne odnośny protokół zaznacza: „Quinta die venit Adm. R. D. Alexander Romanowski” AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 129.

⁵⁰ „Die quinta venit ad Vnbile Capitulum [...] Golański et Grudowski”. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 151v.

⁵¹ O spóźnionych na posiedzenie kapitulne protokołów czyni następującą wzmiankę: „Dnus Bobrecki tertia die venit. D. Custos venit quarta die. D. Orłowski die penultima” AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 189.

⁵² AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 4, fol. 59—62.

siedzeń generalnych, niemniej jednak z kolejności wyznaczanych tam aniwersarzy można wnosić, iż w tym czasie nigdy one nie kończyły się przed upływem trzech dni⁵³. Aniwersarz bowiem za biskupa Wojciecha Sobieiuskiego miał być odprawiany dopiero trzeciego dnia od rozpoczęcia posiedzenia generalnego. Gdyby wreszcie przyjąć za pewnik, iż w poszczególne dni trwania posiedzenia generalnego mógł być odprawiony tylko jeden aniwersarz, to już z tej racji w ostatnim dziesiątku lat istnienia kapituły chełmskiej żadne z jej zebrań generalnych nie mogłyby być zakończone wcześniej jak po 8 dniach⁵⁴.

Nie tylko jednak ilość aniwersarzy decydowała o dłuższym trwaniu posiedzeń generalnych, wymagała tego również ilość i rodzaj spraw na nich załatwianych. Protokoły bowiem tych posiedzeń wykazują, iż zarówno ilość, jak i waga spraw na nich załatwianych była z zasady większa niż na posiedzeniach partykularnych. O ile bowiem na tych ostatnich porządek obrad rzadko kiedy przekraczał 10 punktów⁵⁵, to ilość spraw załatwiana na posiedzeniu generalnym była prawie stale dwukrotnie lub trzykrotnie większa⁵⁶. Poza sprawami kultu Bożego w świątyni katedralnej i majątku kapitulnego przedmiotem obrad posiedzeń generalnych najczęściej były następujące sprawy: ustalanie i przestrzeganie rezydencji przy katedrze, przyjmowanie nowych członków i ocena przedkładanych przez nich dowodów ich szlachectwa (*deductio nobilitatis*), dawanie odpowiedzi na skierowane do kapituły pisma biskupów lub innych znamienitych osób, ustalanie porządku odprawiania aniwersarzy⁵⁷, rozstrzygnięcie sporów między członkami kapituły⁵⁸, wyrażanie zgody na nowe

⁵³ Constitutio 24. „De Anniversariis... Item Venerabili Capitulo, Dni Praelati et Canonici facta inter se mutua deliberatione constituerunt, ut pro moderno Reverendissimo Dno Alberto Sobieiuski a Staroirzeby Episcopo Chelmensi... Anniversarium per Missam... quolibet anno tertia die, ab inceptione Generalis Capituli”.

⁵⁴ Por. P. Pałka, *Aniwersarze katedralnej kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, IV (1957), z. 3, s. 50—51.

⁵⁵ Wyjątkowym takim zebraniem było posiedzenie partykularne, odbyte na uroczystość Oczyszczenia N.M.P. w 1656 r. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 186.

⁵⁶ Przykładem tego może być posiedzenie generalne przeniesione w 1653 r. z Nowego Roku na uroczystość Oczyszczenia N.M.P., gdzie omawiano ponad czterdzieści spraw. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 168—172.

⁵⁷ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 3, fol. 14, 37, 104.

⁵⁸ Upoważniały ich do tego statuty kapitulne, jak to stanowi Constitutio 11 De Quaerelis: *Ordinaverunt insuper et statuerunt, quod nullus inter Confratres aliquos injurias, rixas, dāmaque ab altero patiens, ad iudicium vel ad notitiam Dni Episcopi, suam Quaerelam deducat, nisi prius coram Dnis Confratribus in unum congregatis conquaeratur. Quodsi illi per sententiam arbitralem partes componere non poterint, extunc injuriam passus, et coram Dnis protestans de remedio satisfactionis, a parte offendente sibi providere sine scandalo... poterit...”.*

prebendy w kapitule⁵⁹, przyjmowanie sprawozdań prokuratora, wydzierzawianie wsi kapitulnych i ustalanie wysokości czynszu dzierżawnego, wyrażanie zgody na przyjęcie fundacji czynionych na rzecz kapituły⁶⁰. Tutaj też dokonywano wyboru urzędników kapitulnych⁶¹, deputatów na trybunały koronne, czy też wysyłanych w sprawach kapitulnych do biskupa lub innych instancji⁶². Zgodnie z uchwałą posiedzenia generalnego kapituły z 1653 r. wykaz spraw mających być przedmiotem obrad winien być zawsze ustalany przed rozpoczęciem samych obrad⁶³. Trudno jednak stwierdzić, czy nakaz ten był przestrzegany, gdyż protokoły późniejszych posiedzeń nigdy takiego wykazu spraw na wstępie nie zamieszczają, lecz uwidaczniają je w tekście samego protokołu.

Wpływ na ustalanie porządku obrad mieli wszyscy członkowie kapituły⁶⁴. W każdym jednak wypadku przed rozpoczęciem obrad była odprawiana Msza św. o Duchu Świętym, po której następowało złożenie wyznania wiary przez wszystkich obecnych oraz ustalenie kolejności odprawianych aniwersarzy⁶⁵. Często też była składana przysięga de secreto servando⁶⁶. Zwykle również na początku obrad kapitulnych było odczytywane pismo biskupa skierowane do kapituły z jednoczesnym ustaleniem odpowiedzi na nie⁶⁷. Protokoły posiedzeń kapitulnych kończą się często sprawozdaniem prokuratora oraz wykazem osób zobowiązanych do spra-

⁵⁹ Tak było np. przy fundowaniu kanonikatu fundi Brocciani i fundi Blinioviani. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 178; Nr. 5, fol. 22v.

⁶⁰ Miało to zastosowanie np. przy wprowadzaniu nowych aniwersarzy. Por. P. Pałka, *Aniwersarze katedralnej kapituły chełmskiej obrządku łacińskiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, IV (1957), z. 3, s. 36—38.

⁶¹ Chodzi tu głównie o takich urzędników kapitulnych, jak: prokurator, punktator, sekretarz.

⁶² AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 6, fol. 74—75.

⁶³ „De punctis in Capitulo tractandis. Cum multum in antea actis Capitulis omitterent necessaria ad tractanda V. Capitulo, visum est moderne V. Capitulo in communi ante omnia post invocationem Spiritus Sancti a DD. Praelatis et Canonicis proponant et conscribant tractanda, cum tali modo facilius et citius communi consulet bono et intentioni cuiusvis ex confratribus satis fiet”. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 172.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Na ten temat mówią statuty kapitulne, a mianowicie: *Constitutio secunda De Spiritu S. Invocatione*, *Constitutio 3-tia De Fidei ac morum Examine*. O zachowaniu tych wymogów wspominają również często protokoły posiedzeń kapitulnych. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 68, 159; Nr. 6, fol. 69.

⁶⁶ Takiej przysięgi domagają się statuty kapitulne (*Constitutio 4-ta De Confratre Novitio*). Przypominane jest też to często na posiedzeniach kapitulnych. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 68v, 159.

⁶⁷ Często też ustalano tu treść odpowiedzi na to pismo.

wowania kultu Bożego w katedrze do czasu następnego posiedzenia kapitulnego⁶⁸.

3. Miejsce odbywania posiedzeń kapitulnych. W początkach istnienia kapituły chełmskiej posiedzenia jej odbywały się w Chełmie. Tam bowiem mieli obowiązek rezydować członkowie kapituły i tam z zasady powinni odbywać swoje posiedzenia tak generalne, jak i partykularne. Nie da się dziś stwierdzić, czy w okresie lat 1473—1490 takie posiedzenia odbywały się również w Hrubieszowie. Brak jest bowiem przekonujących dowodów na to, aby w tym okresie — jak twierdzą niektórzy autorowie⁶⁹ — siedziba diecezji chełmskiej była przeniesiona do tego miasta⁷⁰. Wiadomą jest natomiast rzeczą, iż w 1490 r. stolica biskupstwa chełmskiego została przeniesiona bezpośrednio z Chełma do Krasnegostawu⁷¹.

Od tego czasu Krasnystaw stał się zwykłym miejscem odbywania posiedzeń kapituły chełmskiej. Jedynie w wyjątkowych wypadkach członkowie kapituły swoje posiedzenia odbywali w innych miejscowościach diecezji. Pewnych dowodów w tym względzie dostarczają nam protokoły posiedzeń kapitulnych z pierwszych lat drugiej połowy XVII w. I tak w 1653 r. noworoczne posiedzenie generalne odbyło się w Skierbieszowie⁷², a partykularne, zwołane po uroczystości św. Mateusza Apostoła, w miejscowości Dułb⁷³. W roku następnym również dwa posiedzenia kapitulne odbyły się poza Krasnymstawem: jedno w Chełmie⁷⁴, drugie w Zamościu⁷⁵. Zapewne nie tylko mała liczba obecnych na tych posiedzeniach, lecz przede wszystkim troska o należyty rozwój kultu Bożego w świątyni katedralnej i chęć podkreślenia ważności obowiązku rezydencji przy tej świątyni skłoniły kapitułę do wydania wyraźnego zakazu odbywania posiedzeń kapitulnych poza Krasnymstawem, i to pod nieważnością zapadłych tam aktów. Nastąpiło to w 1656 roku⁷⁶. Odtąd jedynie w wypadku panu-

⁶⁸ Obowiązkowi rezydencji protokoły poświęcają dużo miejsca, z czego należy wnioskować, iż były tu częste zaniedbania tego obowiązku.

⁶⁹ Por. P. Pałka, *Powstanie katedralnej kapituły obrządku łacińskiego w Chełmie i przeniesienie jej do Krasnegostawu*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, XVII (1970) z. 5, s. 20—26.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże.

⁷² „Propter pestilentiam cum penes Cathedram solito more fieri non posset Vnabile Caplum auctoritate... Dni Praepositi et consensu canonicorum Capitulum praesens translatum Skierbieszoviam”. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 167v.

⁷³ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 174v.

⁷⁴ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 175.

⁷⁵ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 181.

⁷⁶ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 1, fol. 187: „De celebrandis capitulis. Decernit Capitulum ne Capitula in aliis locis praeterquam circa Cathedram in Cras-

jącej zarazy lub najazdu nieprzyjacielskiego, uniemożliwiających zebranie się kapituły w Krasnymstawie, mogła ona odbywać swoje posiedzenia w innym miejscu.

W samym Krasnymstawie, jak uprzednio zapewne w Chełmie, posiedzenia kapitulne odbywały się przy kościele katedralnym. Wspomniana już uchwała kapitulna z 1656 r. wyraźnie nakazuje, aby tam je odbywano. Z protokołu posiedzenia generalnego kapituły, odbytego na uroczystość Rozesłania Św. Apostołów w 1784 r., dowiadujemy się nadto, że przez pewien czas odbywały się one w pomieszczeniu zwanym biblioteką⁷⁷. Gdy to pomieszczenie zostało mocno zrujnowane, wówczas na odbywanie posiedzeń kapitulnych przeznaczono salę znajdującą się nad zakrystią katedralną⁷⁸. Zdaje się, iż to miejsce służyło za kapitularz aż do czasu przeniesienia katedry do kościoła pojezuickiego. Z opisu tej nowej katedry w Krasnymstawie i domów do niej przylegających dowiadujemy się, iż kapitularz mieścił się w domu kapitulnym oznaczonym numerem 141⁷⁹.

4. Obowiązek brania udziału w posiedzeniach kapitulnych. Obowiązek brania udziału w zebraniach kapitulnych wiąże się ściśle nie tylko z charakterem kapituł jako osób moralnych, lecz także i z prawem głosu przysługującym poszczególnym członkom kapituły. Kapituła jako korporacja może zamanifestować swą wolę tylko w drodze wzajemnego porozumienia się jej członków. Członkowie kapituły po to zaś otrzymują prawo głosu, aby mogli wspólnie radzić nad dobrem kapituły i sprawami z nią związanymi. W tych warunkach branie udziału w zebraniach kapitulnych jest nie tylko uprawnieniem, lecz i ścisłym obowiązkiem. Odnosi się to zwłaszcza do tych zebrań, które odbywają się w poszczególnych kapitułach w ściśle określonych terminach i uczestnictwo w nich nakazane jest pod sankcjami karnymi.

Z powodu braku wystarczającego materiału źródłowego trudno dziś ustalić jak z tego obowiązku wywiązywali się członkowie kapituły chełmskiej z XV i XVI wieku. Jedynie z dość dotkliwych kar, jakie nakładają statuty kapitulne z 1572 r. na zaniedbujących posiedzenia generalne, można wnosić, iż obowiązek ten przed rokiem 1572 nie zawsze był pilnie wypełniany. Od kary 4 marek za nieobecność na posiedzeniu generalnym, odbywanym w tym czasie na uroczystość Oczyszczenia N.M.P., byli bowiem wolni jedynie ci prałaci i kanonicy, którzy swoją nieobecność mogli

nostav celebrentur sub nullitate actus. Exceptis pestilentiae et hostilitatis evidentibus impedimentis”.

⁷⁷ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 6, fol. 15.

⁷⁸ AKBL. *Consignationes capitalium, realitatum, iurum, servitutum Capituli Cathedralis Chelmensis* A. 1802, Nr. 27, fol. 69.

⁷⁹ Tamże, fol. 76.

usprawiedliwić udowodnioną prawną przyczyną lub uprzednio otrzymanym zwolnieniem⁸⁰. Wydaje się, iż w tym okresie częstym musiało być zjawisko przedwczesnego opuszczania obrad kapitulnych, skoro wspomniane statuty występują zdecydowanie przeciwko temu zgubnemu zwyczajowi i wykraczających w tym względzie karzą grzywną 2 marek⁸¹. Zachowane protokoły posiedzeń kapitulnych wykazują, iż sprawa obecności na tych posiedzeniach była często omawiana. Znamienne w tym względzie są zwłaszcza uchwały kapitulne z drugiej połowy XVII wieku. Przykładowo można przytoczyć uchwałę posiedzenia generalnego odbytego na Wniebowstąpienie Pańskie 1671 r., gdzie po stwierdzeniu częstego zaniebywania posiedzeń kapitulnych ustanowiona została kara 5 marek za opuszczenie każdego z dwóch rocznych posiedzeń generalnych. Taka sama kara wymierzona została tu również na tych, którzy bez wystarczającej przyczyny i uprzedniego uzyskania zezwolenia opuszczają obrady kapitulne przed ich ostatecznym zakończeniem⁸². Sankcje te widocznie nie przyniosły zasadniczej poprawy sytuacji w tym względzie, skoro w 10 lat później znacznie je obostrzono. Dokonano tego na generalnym posiedzeniu kapitulnym, odbytym z okazji uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego 1681 roku⁸³. Mocą zapadłej tu uchwały opuszczający posiedzenia generalne nie tylko zostali zobowiązani do zapłacenia 10 marek

⁸⁰ Constitutio 1-ma. *De tempore et die Generalis Capituli Chelmensis*. O tych sankcjach na opuszczających zebrania generalne często przypominają biskupi chełmscy w dekretach reformacyjnych wydawanych po wizytacji kościoła katedralnego. AKBL. Rep. 64, t. 12, n. 1840. AKBL. *Visitatio Generalis Ecclesiae Cathedralis Helmensis Crasnostaviae sitae per Adalbertum Leszczac Skarszewski*. A.D. 1796, Nr. 165.

⁸¹ Constitutio 21-ma. *De profugis ex Capitulo*.

⁸² Stanowi to *Decretum contra absentes a Capitulo* w słowach: „Obviando negligentiae Perillrium Dnorum Praelatorum et Canonicorum Decernit V. C. quatenus in quolibet Gnali Caplo tam Ascensionis Christi Dni quam Circumcisionis eiusdem omnes Perillres Dni convenient et adsint quod si secus per aliquam factum sit et nisi iustis et legalissimis rationibus absentiam sui a Caplo excuset poenam Marcar. quinque inter omnes distribuendam omnino solvere tenebit. Quod Decretum Nostrum eosdem quoque omnes qui non finito Caplo absque expresso consensu et legitima causa discesserint stringere debet”. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.* Nr. 2, fol. 92.

⁸³ Kapituła uzasadnia swoją decyzję w tym względzie następującymi racjami: „Non sine gravi animi sui dolore fert V. Capitulum tam supinam nec tolerandam sane DD. Confratrum suorum tam Praelatorum quam et Canonicorum in frequentandis Capitulis Generalibus absentiam. Cum nonnulli ex ipsis ab Installatione sua vix comparuerint, aliqui vero etiam Litteris invitati non intervenerint. Per quod ob defectum Consiliorum Capitularium Jura nostra infringi, proventus negligi, census ac decimas retentas deperire, et quod Summum ac principale censeri debet, honoris divini Cultum circa matrem nostram Ecclesiam Cathedrallem sensim tepescere non sine confusione et Inopis nostra videndo ingemiscimus. Cui malo obviam eundo V. Capitulum dictosque tollendo abusus, praesenti Santico suo perpetuum valituro, necnon anterioribus super hoc Decretis Capitularibus inherendo eorumque appositum vigorem extendendo decernit ac declarat, ut quicumque ex

grzywny, lecz także byli pozbawieni w kapitule głosu biernego i czynnego, gdy w stosownym czasie nie nadesłali pisemnego usprawiedliwienia swej nieobecności. W tym okresie kapituła występowała też zdecydowanie przeciw spóźniającym się na obrady kapitułne. Znamienna w tym względzie jest uchwała zapadła na posiedzeniu kapitułnym odbytym na uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego 1687 r., mocą której spóźniający się pozbawiani zostali prawa do równego podziału dochodów kapitułnych⁸⁴.

Nie tylko te, lecz i późniejsze uchwały kapitułne nie zdołały zapobiec częstemu zaniechaniu obowiązku brania udziału w posiedzeniach kapitułnych. Świadczą o tym protokoły różnych posiedzeń kapitułnych, które wykazują, że do rzadkich tylko wyjątków należą tu posiedzenia generalne, na których ilość obecnych odpowiada ilości miejsc w kapitule⁸⁵.

LES ASSEMBLÉES CAPITULAIRES DU CHAPITRE CATHÉDRAL LATIN DE CHELM À LA LUMIÈRE DE MATÉRIAUX D'ARCHIVES

Résumé

A partir des actes conservés d'assemblées du chapitre (années 1635—1807), des Statuts capitulaires remontant à 1572, et de certains *decreta reformationis* des évêques de Chełm, l'auteur analyse les assemblées générales et particulières du chapitre latin de Chełm, créé dans la première moitié du XVe s. à Chełm et transféré ensuite (1490) à Krasnystaw. Les assemblées générales se tenaient d'abord une fois par an, probablement à la sainte Agnès, puis à la Purification de la Sainte Vierge. Depuis 1644 au moins on observe la pratique de deux assemblées chaque année, à des dates souvent changées. Dans les dernières années de l'existence du

Dnis Confratribus Praelatis et Canonicis pro futuro generali Circumcisionis Dni N. J. Christi Capitulo tempestive non intervenerint privatione ex tunc vocis passive et active puniantur, ac in Subsidium (iuxta Constitutiones Synodales de frequentandis Synodiis Generalibus ac Dioecesanis sancitus) etiam poenam pecuniariam Decem Marcarum pro usu et necessitatibus Sacristiae convertendam irremisibiliter exsolvant. Quem vigorem Decreti praesentis etiam ad alia Capitula Generalia subsequencia (praecauto et praecustodito legitimo interveniente Impedimento per litteras notificando) omnino vult extendi". AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 3, fol. 103v.

⁸⁴ AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 3, fol. 158 v. O podobnej karze wspomina dekret reformacyjny biskupa chełmskiego Feliksa Turskiego z 1770 roku. AKBL. Rep. 64, t. 12 n. 1840. To samo czyni również biskup Wojciech Skarszewski po swojej wizytacji kościoła katedralnego w Krasnymstawie 3 lutego 1796 r. AKBL. *Visitatio Generalis Ecclesiae Cathedralis Helmensis Crasnostaviae sitae per Adalbertum Leszczyc Skarszewski A. D. 1796 peracta.* Nr. 165.

⁸⁵ W ostatnim dziesiątku lat istnienia kapituły chełmskiej, liczącej wówczas 19 miejsc w kapitule (7 prałatów i 12 kanoników), liczba obecnych na zebraniach kapitułnych nigdy nie przekraczała 11 osób, a były posiedzenia kapitułne, na których było obecnych tylko 4 członków kapituły. AKBL. *Acta Act. Cap. Chelm.*, Nr. 6, fol. 116, 118, 121, 123, 151v, 153, 154v, 156.

chapitre (suppression en 1807), ses assemblées avaient lieu à la Purification de la Sainte Vierge et à la fête de la Division des Apôtres. Les assemblées générales s'occupaient de problèmes plus importants que ceux auxquels étaient consacrées les assemblées particulières convoquées plusieurs fois durant l'année. Toutes les assemblées devaient se tenir dans la ville étant le siège du chapitre, c'est-à-dire d'abord à Chełm et ensuite à Krasnystaw; seul le danger d'invasion ou de peste justifiait une dérogation à cette règle. Depuis 1656 toute dérogation injustifiée à l'usage en cause entraînait la nullité des décisions prises par une assemblée en dehors du siège capitulaire. Les membres du chapitre voyaient s'infliger des amendes non seulement pour absences injustifiées aux assemblées générales, mais encore pour retards ou départs avant la fin des délibérations. Les actes capitulaires montrent cependant qu'assez souvent des prélats et des chanoines s'absentaient, en raison surtout du cumul de bénéfices, aussi bien d'assemblées particulières que générales.